

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 38

Door Willem Tip

Neergang In de voorgevel en in de Rechtzaal

Onder het fronton van het Rechthuis dat rust op vier kolommen zien we de zinnebeelden terug. Links van het Bannewapen: Spiegel (wijsheid), Slang (voorzichtigheid), Weegschaal (rechtvaardigheid), Maat en Gewicht (redelijkheid), Staf en Hoed van Mercurius, Anker en Baal (handel en scheepvaart).

Rechts van het wapen zijn afgebeeld een Kist, Gezegeld dokument, Drietand van Neptunus, Scheepsroer, Sextant, Gradenboog en Wereldbol, opnieuw zinnebeelden van handel en scheepvaart.

Een vergulde zon siert de koepeltoren: het recht dat hier gesproken wordt, kan het volle daglicht doorstaan. Eronder bevinden zich Pijlenbundels, zinnebeeld van de Eendracht.

De Rechtzaal op de eerste verdieping is rondom versierd met zinnebeeldig houtsnijwerk. Boven de schouw bevindt zich een niet geblinddoekte Vrouwe Justitia. Links van haar zien we de Vrijheid, onder andere in de vorm van een paard in de vrije natuur. Rechts is de Straf uitgebeeld met roede, kettingen en boeien.

Naast de hoofddeur bevinden zich zinnebeelden van Geloof (linkerkant) en Rechtsgeleerdheid (rechterkant). Boven deze deur is een paneel aangebracht met daarop de godin Minerva en de Byzantijnse keizer Justinianus die het Romeinse recht vast liet leggen in wetboeken. Boven de twee andere deuren bevinden zich nog eens afbeeldingen van Handel en Scheepvaart. Aan de zuidwand van de rechtzaal zien we tenslotte de Eendracht, aan de noordwand de Wijsheid.

Ikkamer

Op de begane grond heeft het Rechthuis een paar vertrekken voor de andere taken van het Banbestuur. Het ijken van de maten en gewichten van de Banne vindt plaats in de Ikkamer. Hier zetelen de Ikkmeesters. Ze houden toezicht op de juiste maten en gewichten, zoals de Westzaanse voet (= 29,1 cm), de Westzaanse roede (= 12 voet; 3,49 m), de West - Zaandamse el (= 69,5 cm) en plaatselijke oppervlaktematen zoals de Westzaanse roede (=

14,97 m2) en de Westzaanse morgen (= 600 roede; ongeveer 0,9 ha).

Weeskamer

In de Weeskamer zetelen de Weesmeesters. Zij behartigen de financiële belangen van de minderjarige kinderen die een of beide ouders hebben verloren. Dat is nodig als de overledene niet bij testament een voogd heeft aangewezen. De Weesmeesters houden zich niet bezig met het toezicht op het Westzaanse dorpswees- en armenhuis. Dat heeft een eigen bestuur.

Elk dorp in de Banne heeft een of meer Weesmeesters. Naast de schoorsteen in de Weeskamer worden ze genoemd, samen met andere Banbestuurders: Pieter Pauw, Jan Spat en Paulus de Lange, Weesmeesters te Westzaan; Pieter Franken, Weesmeester te Wormerveer; Abraham Prins, Weesmeester te Koog; P. Pronk, functie onbekend; Simon Jongewaard Jr, Schout van de Banne; Simon Simonides Jongewaard, Secretaris van de Banne te Westzaan; Hendrik Christiaan Goebel, Secretaris van de Banne te West-Zaandam; De naam van de Weesmeester uit

West-Zaandam ontbreekt. In deze jaren is dit Aris van Broek.

Handel en scheepvaart voorop

Het Rechthuis is ruim opgezet. Handel en scheepvaart zijn wel-sprekend aanwezig, zowel aan de gevel als in het inwendige. Zo zien de Zaanse regenten het ook graag. Ze zijn vooral kooplieden die daarnaast schepen laten uitvaren voor handel en walvisvaart. De walvisvaart zelf ontbreekt opvallend genoeg, evenals de Zaanse molenindustrie en het boerenbedrijf. Voor het boerenbedrijf is dat te verklaren. In de achttiende eeuwse Banne is het belang van de veehouderij sterk teruggelopen.

Het ontbreken van de molens is echter opmerkelijk. Juist de molenindustrie zal de Zaanstreek door het grootste deel van de negentiende eeuw heen helpen. Die rol is voor de handel niet weggelegd.

Al tijdens de bouw van het Rechthuis begint voor de koophandel de neergang. In 1780 is de Vierde Engelse zeeoorlog uitgebroken. Onmiddellijk merkt de Zaanse scheepvaart de gevolgen. Zowel handelsschepen vol koopwaar als walvisvaarders vallen in vijandelijke handen en worden opgebracht. De verliezen stijgen jaar op jaar. Een opleving die mogelijk zou zijn na het einde van de oorlog in 1784 wordt in de kiem gesmoord. Het Haags Verdrag (1795) met zijn bepalingen over een militair verdrag met Frankrijk brengt ons opnieuw in oorlog met Engeland. Koopvaarders, ook uit de Zaanstreek worden opnieuw naar vijandelijke havens zoals Gibraltar of Lissabon opgebracht en verbeurd verklaard. De verbindingen met onze koloniën worden verbroken en buitenlandse afzetmarkten gaan verloren. Steeds minder schepen varen onze havens binnen. Uiteindelijk doet het Westzaanse Rechthuis nog maar één generatie, een goede vijftig jaar, dienst.

In 1811 verdwijnt onder het Franse bewind de Westzaanse rechtbank. Nog eens vijf jaar later, in 1816 wordt ook de aloude Banne ontbonden. Voor het gebouw begint met veel aarzeling een toekomst als gemeentehuis van Westzaan.

Achteruitgang

De Vierde Engelse oorlog en de Franse overheersing zijn de nekslag voor veel Zaanse bedrijven. Met zuinig beleid en met enig geluk in de walvisvaart hebben de Zaanse kooplieden zich nog lang weten te redden. De houtbewerking heeft echter al vanaf het midden van de eeuw moeten inkrimpen. Andere industrieën krijgen steeds meer te maken met goedkope invoer, vooral uit Engeland. Daar is de industriële revolutie begonnen. Nieuwe stoommachines en werktuigen kunnen veel sneller en regelmatig produceren dan de beproefde Zaanse industriemolens. De Banne Westzaan merkt de omslag jaarlijks in haar belastinginkomsten. Van de mooie vooruitzichten die men zag in 1730 blijft niets over. Sloop, brand en verplaatsing van windmolens doen de windpachten teruglopen van f 1.645,90 in 1728 tot f 1.262,- in 1794. Het aantal scheepswerven vermindert snel als ook de laatste afnemer, de walvisvaart zijn werkzaamheden opgeeft. In 1787 telt de hele Zaanstreek nog maar 23 of 24 werven, waarvan sommige alleen herstelwerk verrichten. De Westzaanse bouw van grote schepen die tegen het midden van de eeuw al kwijnde, is in 1794 geheel teniet (Loosjes jr.). Ook de aanverwante ambachten zoals smederijen, zeilmakerijen en touwslagerijen gaan hard achteruit. Vege tekenen zijn de veilingen van bedrijven en uitrusting waarvan men na 1784 steeds vaker hoort. In 1785 vindt een grote veiling plaats in De Vergulde Boer aan de Westzoner Overtoom. Onder de hamer komt de werf van de scheepsbouwer Visser. Opbrengst van de werf 100 gulden. In 1791 wordt in café De Otter te Zaandam een grote partij scheepsankers geveild, 222 stuks. De twee zwaarste ankers wegen elk 2204 pond. In 1792 wordt in Oost-Zaandam de grote lijnbaan 'De Blauwe Arend' geveild. Op 12 februari 1797 verkoopt men in de Koog de traankokerij 'De Bijkorff' met baardenhok.